

Dofinansowane przez
Unię Europejską

PRZEWODNIK

SOLIDARNOŚĆ SPOŁECZNA

Dofinansowane przez Unię Europejską

Dofinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Unia Europejska ani Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Wszystkie rezultaty opracowane w ramach projektu „Building social links” są udostępniane na otwartych licencjach (CC BY-SA 4.0 DEED). Mogą być wykorzystywane bezpłatnie i bez ograniczeń. Kopiowanie lub przetwarzanie tych materiałów w całości lub w części bez zgody autora jest zabronione. W przypadku korzystania z rezultatów należy wskazać źródło finansowania oraz ich autorów.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	3
Rozdział 1: Wspólnota, odpowiedzialność, działanie – o solidarności społecznej.....	6
1.1 Definicja i znaczenie pojęcia.....	6
1.2 Wymiary i konteksty solidarności.....	7
1.3 Młodzież a solidarność.....	7
1.4 Edukacja solidarności – wyzwania i szanse.....	8
Rozdział 2: Ucząc się Solidarności - Podejście edukacyjne oparte na doświadczeniu.....	9
2.1 Świadomość i rozumienie kontekstu	10
2.2 Zaangażowanie i współdziałanie.....	11
2.3 Refleksja i trwałość postaw.....	11
Rozdział 3: Praktyka Solidarności w edukacji - narzędzia, inspiracje, przykłady	14
3.1 Edukacja solidarnościowa w działaniu – kluczowe założenia.....	14
3.2 Ćwiczenia wprowadzające – od empatii do zaangażowania	16
3.3 Scenariusze zajęć tematycznych.....	19
3.4 Narzędzia wspierające pracę edukatora.....	25
3.5 Włączanie solidarności w program nauczania.....	25
3.6 Rekomendacje dla edukatorów	26
3.7 Podsumowanie.....	27
Rozdział 4: Irlandzkie metody wzmocnienia solidarności społecznej.....	28
4.1 Wprowadzenie do kontekstu irlandzkiego.....	28
4.2 Trzy kluczowe komponenty Metody Solidarności Społecznej.....	29
4.3 Metoda Solidarności Społecznej jako model systemowy.....	32
4.4 Wnioski i znaczenie Europy.....	32
Rozdział 5: Solidarność wobec młodzieży z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym.....	34
5.1 Migracje jako wyzwanie i szansa dla wspólnoty szkolnej.....	34
5.2 Wspieranie przez solidarność – potrzeby i dobre praktyki.....	35
5.3 Solidarność w działaniu – ćwiczenia i praktyki.....	36
5.4 Gotowość międzykulturowa jako codzienna praktyka solidarności.....	38
5.5 Podsumowanie – solidarność jako fundament wspólnoty różnorodnej.....	38
Rozdział 6: Rozwój edukatorów i tworzenie kultury solidarności w edukacji	39
6.1 Edukator jako lider solidarności – rola i wyzwania.....	39
6.2 Budowanie kultury solidarności w zespole edukacyjnym	40
6.3 Narzędzia wspierające rozwój osobisty edukatorów.....	41
6.4 Warsztat dla edukatorów: „Solidarność jako praktyka”	46
WNIOSKI KOŃCOWE I REKOMENDACJE.....	43
Bibliografia.....	45

WPROWADZENIE

Współczesne społeczeństwa stają w obliczu coraz bardziej złożonych i wymagających wyzwań. Rosnące nierówności ekonomiczne, zmiany demograficzne, migracje, polaryzacja polityczna, dezinformacja oraz kryzysy klimatyczne i zdrowotne wpływają na poczucie bezpieczeństwa i przynależności obywateli. W tym dynamicznym kontekście coraz częściej dostrzegamy potrzebę integracji, współdziałania i wspólnotowości. To właśnie w tym miejscu pojawia się solidarność społeczna – jako nie tylko pojęcie moralne, ale także fundament organizacji życia zbiorowego, budowania zaufania społecznego i wzmacniania więzi między ludźmi.

Solidarność społeczna jest ideą wielowymiarową. Z jednej strony to wartość etyczna, zakorzeniona w przekonaniu, że los drugiego człowieka nie jest nam obojętny. Z drugiej – to kategoria społeczna i polityczna, definiująca relacje między jednostką a wspólnotą, odpowiedzialność społeczną i instytucjonalne formy wsparcia. W sensie praktycznym oznacza gotowość do niesienia pomocy, działania na rzecz dobra wspólnego, przeciwdziałania wykluczeniu i wspierania osób lub grup znajdujących się w trudnej sytuacji. Solidarność to współodpowiedzialność i aktywna obecność w życiu społecznym – zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej.

W kontekście edukacyjnym solidarność społeczna staje się wartością nie tylko do przekazywania, ale przede wszystkim do doświadczania. Szkoła, instytucje edukacyjne czy inne inicjatywy społeczne mają ogromny potencjał w kształtowaniu postaw solidarnościowych.

To tutaj młodzi ludzie uczą się współpracy, odpowiedzialności za innych, rozwiązywania konfliktów, reagowania na krzywdę i dostrzegania potrzeb drugiego człowieka. Edukacja może, a wręcz powinna, być przestrzenią wzmocnienia więzi społecznych i budowania kultury wsparcia.

W ostatnich latach obserwujemy jednak wyraźne osłabienie społecznego kapitału zaufania i wzrost indywidualizmu wśród młodego pokolenia. Wynika to z wielu czynników – przemian kulturowych, digitalizacji życia społecznego, presji sukcesu, ale także braku doświadczenia realnego współdziałania i wpływu na otoczenie. Młodzież coraz rzadziej uczestniczy w klasycznych formach solidarności, takich jak wolontariat czy działalność obywatelska, a jednocześnie coraz częściej deklaruje poparcie dla wartości wspólnotowych – zwłaszcza w kontekście zmian klimatycznych, migracji czy praw człowieka. To napięcie między deklaracjami a działaniem wymaga szczególnej uwagi i wsparcia edukatorów.

Edukatorzy, czyli nauczyciele, wychowawcy, trenerzy, animatorzy, odgrywają kluczową rolę w budowaniu solidarności społecznej wśród młodzieży. Ich zadaniem nie jest jedynie przekazywanie wiedzy na temat wartości czy norm społecznych, lecz również tworzenie przestrzeni, w której uczniowie mogą doświadczać solidarności w praktyce: poprzez współpracę, refleksję, działania projektowe i uczestnictwo w inicjatywach społecznych. Szczególnie ważne jest budowanie relacji opartych na empatii, dialogu i uważności – bo to one stanowią fundament każdej wspólnoty.

Warto również dostrzec, że młodzi ludzie czerpią dzisiaj znaczną część inspiracji ze świata cyfrowego.

Dlatego edukacja solidarności powinna uwzględniać również narzędzia cyfrowe i media społecznościowe – nie tylko jako przestrzeń edukacyjną, ale także jako obszar budowania wspólnot i promowania działań prospołecznych.

Projekty uczniowskie mogą mieć formę kampanii online, podcastów, reportaży społecznych czy wspólnych akcji z wykorzystaniem technologii.

ROZDZIAŁ 1:

WSPÓLNOTA, ODPOWIEDZIALNOŚĆ, DZIAŁANIE – O SOLIDARNOŚCI SPOŁECZNEJ

1.1 Definicja i znaczenie pojęcia

Solidarność społeczna to duchowa i praktyczna więź między ludźmi, oparta na wspólnych wartościach, interesach i odpowiedzialności za siebie nawzajem. Jak zauważa socjolożka Jowita Radzińska w swoim artykule pt. "Solidarność: definicja i konteksty", jest to wartość „gorąca”, która zyskuje społeczną akceptację bez względu na poglądy, bo dotyczy tego, co wspólne, bliskie, potrzebne. Solidarność nie jest jednak pojęciem jednoznacznym – może być pojmowana jako spontaniczna reakcja moralna, jako zorganizowana praktyka społeczna, a także jako fundament polityki społecznej.

Według klasycznej definicji Émile’a Durkheima, wyróżniamy dwa typy solidarności:

- **mechaniczną** – opartą na podobieństwie i jednorodności (typową dla społeczności tradycyjnych),
- **organiczną** – opartą na współzależności wynikającej z różnic i podziału ról (charakterystyczną dla społeczeństw nowoczesnych).

Współczesne podejścia, np. model Andreeasa Wildta, wskazują, że solidarność to coś więcej niż tylko działanie „z dobrego serca”. To przemyślany wybór etyczny, oparty na wzajemnym szacunku, uznaniu i refleksji. Działanie solidarnościowe jest dobrowolne, ale też nacechowane odpowiedzialnością, zarówno za siebie, jak i za wspólnotę.

1.2 Wymiary i konteksty solidarności

Solidarność społeczna ma charakter wielowymiarowy:

- **moralny** – jako cnota i postawa wobec innych,
- **instytucjonalny** – jako fundament systemów opieki społecznej i polityki redystrybucji,
- **systemowy** – jako zasada organizująca życie zbiorowe i spójność społeczną.

Można mówić również o wymiarze kulturowym solidarności – wyrażającym się w narracjach, symbolach i praktykach, które tworzą tożsamość wspólnotową.

Formy solidarności są zróżnicowane:

- międzypokoleniowa (np. systemy emerytalne, opieka nad seniorami),
- terytorialna (np. polityki spójności między regionami),
- instytucjonalna (państwowe zabezpieczenia społeczne),
- oddolna i cyfrowa (np. akcje pomocowe na Facebooku, grupy wsparcia na komunikatorach, banki czasu).

1.3 Młodzież a solidarność

Młodzież tworzy dzisiaj nowe modele solidarności – mniej hierarchiczne, bardziej sieciowe, partycypacyjne. Przykłady to m.in. działania oddolne, organizacje nieformalne, kampanie społeczne w mediach społecznościowych czy udział w międzynarodowych ruchach, takich jak Fridays for Future. Młodzi preferują działania szybkie, konkretne, często z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych, ale jednocześnie są otwarci na wartości współpracy, równości i sprawiedliwości.

Edukacja powinna wzmacniać ten potencjał poprzez:

- tworzenie okazji do wspólnych działań między uczniami o różnym tle społecznym,
- podejmowanie tematów takich jak migracje, równość szans, zmiany klimatyczne,
- łączenie aktywności lokalnej z wymiarem globalnym – pokazując, że solidarność może mieć wiele twarzy.

1.4 Edukacja solidarności – wyzwania i szanse

Największym wyzwaniem w edukacji solidarności jest jej praktyczne wdrażanie. Często brakuje czasu, zasobów lub gotowości instytucji. Kluczowe jest więc myślenie systemowe – wdrażanie podejścia solidarnościowego w całej kulturze edukacyjnej. Można to osiągnąć poprzez:

- regularne działania wolontariackie jako część programów edukacyjnych,
- wspieranie liderów i samorządów młodzieżowych,
- włączanie młodzieży w tworzenie szkolnych zasad, regulaminów, projektów.

Praktyka solidarności może być też powiązana z edukacją ekologiczną, zdrowotną, obywatelską. W efekcie powstaje środowisko edukacyjne, które nie tylko mówi o wartościach, ale je współtworzy wspólnie z młodzieżą.

ROZDZIAŁ 2:

UCZĄC SIĘ SOLIDARNOŚCI – PODEJŚCIE EDUKACYJNE OPARTE NA DOŚWIADCZENIU

W kontekście edukacji obywatelskiej i wychowania ku wspólnocie coraz większe znaczenie zyskuje podejście, które nie ogranicza się do przekazywania wiedzy o wartościach, ale umożliwia ich przeżywanie i praktykowanie. Solidarność społeczna jako dynamiczna i wielowymiarowa wartość wymaga właśnie takiego rodzaju edukacji.

W tym rozdziale przybliżamy koncepcję uczenia się solidarności poprzez działanie, refleksję i współdziałanie. To nie metoda z jednym schematem, lecz zestaw strategii dydaktycznych, które wspierają młodych ludzi w budowaniu postaw empatycznych, sprawczych i wspólnotowych.

Edukacja jako przestrzeń praktykowania wspólnoty

Solidarność nie rozwija się w próżni. Aby młodzi ludzie mogli ją rozumieć i świadomie kształtować, potrzebują bezpiecznego środowiska, które pozwoli im doświadczyć współdziałania, odpowiedzialności i sprawczości. Edukacja, zarówno formalna, jak i pozaformalna, powinna być przestrzenią, w której uczniowie:

- uczą się rozpoznawać potrzeby innych,
- analizują przyczyny społecznej niesprawiedliwości,
- działają na rzecz zmiany,
- reflektują nad sobą i swoim wpływem na otoczenie.

W podejściu solidarnościowym nie chodzi o przekonanie, że należy „pomagać słabszym”, ale o budowanie świadomości wzajemnych powiązań i odpowiedzialności.

To zmiana perspektywy: od charytatywnego podejścia do sprawiedliwościowego.

Trzy poziomy edukacji solidarnościowej

Aby wprowadzić solidarność społeczną do codziennej praktyki edukacyjnej, warto przyrzeć się trzem poziomom pracy z młodzieżą:

2.1 Świadomość i rozumienie kontekstu

Pierwszym krokiem jest zbudowanie wiedzy i wrażliwości społecznej. Młodzież powinna poznać mechanizmy wykluczenia i marginalizacji, zrozumieć, jak działają nierówności i co wpływa na sytuację grup narażonych na dyskryminację. Ważne są tu:

- analiza przypadków i reportaży społecznych,
- dyskusje wokół tematów takich jak ubóstwo, migracje, dyskryminacja,
- poznanie historii lokalnych inicjatyw solidarnościowych.

Pomocna może być również refleksja nad pojęciem uprzywilejowania – kim jestem w społeczeństwie, jakie mam przywileje, z jakich zasobów korzystam, czego doświadczają inni?

2.2 Zaangażowanie i współdziałanie

Drugim poziomem jest działanie, czyli tworzenie możliwości do praktykowania solidarności w rzeczywistości. Młodzi ludzie angażują się w projekty, które mają realny wpływ społeczny. To może być:

- wolontariat w lokalnych organizacjach,
- organizacja kampanii społecznych w szkole lub online,
- działania na rzecz równości, integracji czy ochrony środowiska.

Ważne jest, aby inicjatywy te nie były narzucone „z góry”, lecz współtworzone z młodzieżą. Dzięki temu uczą się odpowiedzialności, planowania, współpracy i komunikacji – czyli kompetencji kluczowych nie tylko dla demokracji, ale także dla codziennego życia.

2.3 Refleksja i trwałość postaw

Ostatnim, a zarazem najważniejszym elementem edukacji solidarnościowej jest refleksja. To ona decyduje o tym, czy doświadczenie zostanie zinternalizowane i przekształci się w postawę. Refleksja może przybierać różne formy:

- wspólne rozmowy po działaniach projektowych,
- prowadzenie dzienników uczenia się,
- analiza emocji, trudności i sukcesów,
- odniesienie do wartości osobistych i społecznych.

Systematyczne wprowadzanie takich momentów zatrzymania pozwala młodzieży na głębsze rozumienie sensu swoich działań, dostrzeganie zmian w sobie i otoczeniu oraz podejmowanie kolejnych kroków – już nie jako zadania, lecz jako wewnętrznej potrzeby.

Praktyka edukacyjna – co działa?

Skuteczna edukacja solidarnościowa:

- opiera się na współpracy między szkołami a organizacjami społecznymi,
- uwzględnia głos młodzieży na każdym etapie działań,
- daje przestrzeń do eksperymentowania i popełniania błędów,
- łączy lokalne konteksty z globalnymi wyzwaniami,
- angażuje różnorodne formy przekazu: film, podcast, teatr, media społecznościowe.

Ważną rolę odgrywają także „sojusze solidarności” – czyli sieci współpracy między edukatorami, aktywistami, uczniami i lokalnymi instytucjami. Ich zadaniem jest nie tylko realizacja pojedynczych projektów, ale także budowanie długofalowych relacji i wspólnot uczących się.

Edukator jako towarzysz procesu

W podejściu solidarnościowym edukator nie występuje jako ekspert z gotowymi odpowiedziami. Jego rola przypomina raczej przewodnika – kogoś, kto tworzy warunki do uczenia się, wspiera proces, dba o bezpieczeństwo emocjonalne uczestników i inspiruje do poszukiwań. Ważne jest, aby sam edukator był gotowy do autorefleksji, pracy nad własnymi uprzedzeniami oraz otwartości na różnorodność doświadczeń młodych ludzi.

Podsumowanie

Solidarność społeczna jako praktyka edukacyjna to więcej niż jeden przedmiot czy temat zajęć – to podejście, które może przenikać wszystkie obszary życia wychowawczego. Uczenie się solidarności oznacza nie tylko rozumienie problemów innych, ale przede wszystkim współtworzenie rzeczywistości, w której nikt nie zostaje sam. To wyzwanie ale też ogromna szansa na wychowanie pokolenia, które będzie gotowe budować społeczeństwo oparte na współpracy, empatii i sprawiedliwości społecznej.

ROZDZIAŁ 3:

PRAKTYKA SOLIDARNOŚCI W EDUKACJI – NARZĘDZIA, INSPIRACJE, PRZYKŁADY

3.1 Edukacja solidarnościowa w działaniu – kluczowe założenia

Wdrażanie solidarności społecznej w edukacji to nie tylko kwestia wartości, ale i codziennych praktyk. Aby solidarność mogła być przeżywana, musi być widoczna, doświadczalna i realna. Oznacza to m.in. budowanie przestrzeni edukacyjnej, w której młodzież:

- uczy się współpracy i odpowiedzialności,
- ma wpływ na otaczające ich środowisko,
- poznaje przykłady działań prospołecznych,
- jest zachęcana do refleksji i działania na rzecz dobra wspólnego.

W tej części rozdziału przedstawiamy trzy główne filary praktyki solidarności w edukacji:

Filar I: Relacje

Budowanie kultury wsparcia i zaufania w grupie.

Przykład działań:

Kręgi rozmowy, mediacje rówieśnicze, tutoring koleżeński.

Filar II: Doświadczenie

Udział w działaniach społecznych i wolontariacie.

Przykład działań:

Projekty uczniowskie, kampanie solidarnościowe, akcje pomocowe.

Filar III: Refleksja

Analiza doświadczeń, emocji i efektów działania.

Przykład działań:

Dzienniki refleksyjne, portfolio solidarności, kolaż emocji.

Solidarność jako postawa nie jest wartością, którą można po prostu „przekazać”.

Wymaga ona procesów, które umożliwią młodzieży poznanie różnych perspektyw, zaangażowanie się w działania, a następnie refleksję nad własnymi doświadczeniami. Tylko w ten sposób młodzież może budować autentyczne rozumienie solidarności, oparte na realnym doświadczeniu i osobistej motywacji.

3.2 Ćwiczenia wprowadzające – od empatii do zaangażowania

Poniżej znajduje się zestaw przykładowych ćwiczeń, które edukatorzy mogą wykorzystać na różnych etapach pracy z młodzieżą. Część z nich służy budowaniu empatii, inne rozwijaniu analizy społecznej i planowania działań.

1

Ćwiczenie 1: „Kto tu ma trudniej?” (załącznik 2)

Cel: Uświadomienie różnic w dostępie do zasobów.

Przebieg:

1. Uczniowie otrzymują role osób z różnych środowisk (np. dziecko migranta, samotna matka, uczeń z niepełnosprawnością).

2. Czytają sytuacje życiowe (np. „Idziesz do urzędu załatwić sprawę”) i robią krok do przodu tylko, jeśli ich postać miałaby realną możliwość działania.

3. Po ćwiczeniu: Rozmowa - kto został z tyłu? Dlaczego? Jakie to uczucie? Jakie działania można podjąć, aby zmniejszyć te różnice?

2

Ćwiczenie 2: „Solidarność wokół mnie”

Cel: Rozpoznanie lokalnych przejawów solidarności.

Przebieg:

1. Młodzież pracuje w parach, identyfikując formy wsparcia i współpracy w swoim otoczeniu (np. sąsiedzkie zbiórki, fundacje, punkty pomocy).
2. Następnie przygotowują krótkie prezentacje „mapy solidarności” w swojej dzielnicy lub gminie.
3. Młodzież może też zaprosić gości i przedstawicieli lokalnych inicjatyw pomocowych na spotkanie z klasą.

3

Ćwiczenie 3: „Gdyby to był mój problem...” (załącznik 3)

Cel: Rozwijanie empatii i odpowiedzialności.

Przebieg:

1. Grupy losują „sytuację problemową” (np. wykluczenie cyfrowe, bezdomność, hejterzy w sieci).
2. Ich zadaniem jest przygotowanie 3 możliwych działań solidarnościowych – od małych (indywidualnych) po większe (grupowe lub szkolne).
3. Następnie porównują je z przykładami rzeczywistych inicjatyw prowadzonych przez organizacje społeczne.

4

Ćwiczenie 4: „Pocztówki z przyszłości”

Cel: Rozwijanie wyobraźni społecznej i nadziei na zmianę.

Przebieg:

1. Młodzież wyobraża sobie, że minęło 10 lat, a ich miejscowość stała się wzorem społecznej solidarności.
2. Rysują lub opisują tę wizję w formie pocztówki.
3. Następnie omawiają w grupach, co musiałyby się wydarzyć, by ta wizja się spełniła, i jaką rolę oni sami mogliby odegrać.

3.3 Scenariusze zajęć tematycznych

Poniżej prezentujemy gotowe propozycje scenariuszy zajęć, które można realizować z młodzieżą na różnych etapach edukacji. Scenariusze są elastyczne i mogą być modyfikowane w zależności od wieku uczestników, czasu trwania zajęć czy lokalnych potrzeb.

1

Scenariusz 1: „Solidarność czy litość?”

Temat: Różnica między pomocą opartą na współodpowiedzialności a charytatywnością.

Cele:

- Rozróżnienie pojęć litości i solidarności.
- Rozwijanie refleksji nad etycznym wspieraniem innych.
- Wzmacnianie postawy szacunku i równości wobec osób potrzebujących wsparcia.

Metody: praca w parach, analiza cytatów, dyskusja plenarna, karta refleksji.

Materiały: cytaty/zdjęcia, karta refleksji.

Przebieg zajęć:

1. **Wprowadzenie:** Prowadzący pyta młodzież, czym różni się litość od solidarności. Hasła zapisywane są na tablicy.
2. **Praca w parach:** Młodzież analizuje materiały i uzupełnia kartę refleksji (*załącznik 1*).
3. **Dyskusja plenarna:** Grupy dzielą się przemyśleniami.
4. **Podsumowanie:** Młodzież zapisuje jedno zdanie:

„DLA MNIE SOLIDARNOŚĆ TO...”

2

Scenariusz 2: „Młodzi zmieniają rzeczywistość”

Temat: Młodzieżowe inicjatywy społeczne.

Cele:

- Zainspirowanie młodzieży działaniami rówieśników.
- Rozwijanie kompetencji projektowych.
- Kształtowanie postawy sprawczości i zaangażowania.

Metody: burza mózgów, analiza przykładów, praca projektowa, prezentacja.

Materiały: opisy działań, arkusz planowania, narzędzia plastyczne lub cyfrowe.

Przebieg zajęć:

1. **Inspiracja:** Przykłady działań młodzieżowych.
2. **Burza mózgów:** Jakie problemy widzi młodzież wokół siebie?
3. **Praca projektowa:** Grupy planują własne inicjatywy.
4. **Tworzenie minikampanii.**
5. **Prezentacja i refleksja.**

3

Scenariusz 3: „Moja szkoła, moje miejsce”

Temat: Identyfikacja barier i przeciwdziałanie wykluczeniu w środowisku szkolnym.

Cele:

- Rozpoznanie miejsc i sytuacji wykluczenia.
- Wzmacnianie poczucia współodpowiedzialności za atmosferę szkoły.
- Projektowanie działań na rzecz integracji.

Metody: spacerzy badawcze, mapowanie, planowanie.

Materiały: plan placówki, karty obserwacji, arkusz planowania.

Przebieg zajęć:

1. **Wprowadzenie:** Rozmowa o szkole przyjaznej wszystkim.
2. **Spacer badawczy:** Młodzież dokumentuje spostrzeżenia.
3. **Mapowanie i dyskusja.**
4. **Planowanie działań.**
5. **Prezentacja i refleksja.**

4

Scenariusz 4: „Krąg empatii”

Temat: Uważne słuchanie i wyrażanie emocji.

Cele:

- Budowanie bezpiecznej atmosfery.
- Rozwijanie empatii.
- Ćwiczenie uważnego słuchania.

Metody: kręgi rozmowy, karty emocji, praca w parach.

Materiały: karty emocji, rekwizyt do mówienia.

Przebieg zajęć:

- • • 1. **Wprowadzenie:** Ustalenie zasad kręgu rozmowy.
- • • 2. **Rozgrzewka:** Młodzież losuje karty emocji.
- • • 3. **Krąg rozmowy.**
- • • 4. **Podsumowanie.**

5

Scenariusz 5: „Solidarni w sieci”

Temat: Solidarność cyfrowa i odpowiedzialność online.

Cele:

- Rozpoznawanie zjawisk online.
- Kształtowanie odpowiedzialnych postaw.
- Tworzenie kodeksu solidarności w sieci.

Metody: analiza przypadków, praca w grupach, tworzenie zasad.

Materiały: case’y internetowe, formularz kodeksu.

Przebieg zajęć:

1. **Start:** Analiza przykładowego komentarza.
2. **Analiza przypadków:** Młodzież omawia sytuacje w grupach.
3. **Dyskusja plenarna.**
4. **Tworzenie kodeksu cyfrowej solidarności.**

6

Scenariusz 6: „Placówka otwarta na innych”

Temat: Współpraca z uchodźcami i osobami z doświadczeniem migracyjnym.

Cele:

- Budowanie empatii wobec migrantów.
- Przełamywanie stereotypów.
- Projektowanie działań integracyjnych.

Metody: spotkanie z gościem, warsztaty kulturowe.

Materiały: materiały multimedialne, arkusz refleksji, aparat/telefon.

Przebieg zajęć:

1. **Wprowadzenie:** Skojarzenia ze słowem „uchodźca”.
2. **Spotkanie z gościem.**
3. **Refleksja indywidualna:** Młodzież wypełnia arkusz.
4. **Warsztaty integracyjne.**
5. **Projekt „Gościnność to...”**
6. **Podsumowanie i propozycje dalszych działań.**

3.4 Narzędzia wspierające pracę edukatora

Dobrze zaplanowana edukacja solidarnościowa wymaga nie tylko wiedzy i empatii, ale też konkretnych narzędzi. Poniżej przedstawiamy dodatkowe propozycje, które mogą wzbogacić codzienną praktykę edukacyjną:

Narzędzie	Funkcja	Przykładowe działania
Gry decyzyjne	Rozwijanie krytycznego myślenia	Gra o redystrybucji zasobów w klasie
Warsztaty biograficzne	Budowanie tożsamości i zrozumienia siebie	Tworzenie osi czasu życia, kolaże tożsamości
Projekty długoterminowe	Utrwalanie postaw i kompetencji	„Inicjatywa solidarności” – miesięczny projekt młodzieżowy
„Ruchome pytania”	Stymulowanie dyskusji i poglądów	Młodzież przemieszcza się po sali zgodnie z odpowiedziami na pytania dotyczące wartości

3.5 Włączanie solidarności w program nauczania

Integracja tematyki solidarnościowej z programem nauczania może przebiegać także poprzez interdyscyplinarne projekty i ścieżki tematyczne. Przykładowe rozwiązania:

- **Projekt interdyscyplinarny „Wspólnota”** (język polski + WOS + informatyka): uczniowie tworzą kampanię społeczną promującą wybraną wartość wspólnotową.
- **Tydzień solidarności:** cykl lekcji poświęconych różnym formom wspierania innych, zakończony wystawą prac uczniowskich.

- **Praca metodą projektu z wykorzystaniem elementów Design Thinking:** uczniowie diagnozują problem w swojej społeczności i wspólnie opracowują możliwe rozwiązania.

3.6 Rekomendacje dla edukatorów

Warto też pamiętać o kilku dodatkowych wskazówkach:

- Angażuj młodzież w proces planowania działań – pozwól im współtworzyć zasady, cele i metody.
- Uwzględnij różne style uczenia się – nie każdy dobrze odnajduje się w debacie czy prezentacji. Wprowadź elementy pracy plastycznej, fotograficznej, ruchowej.
- Mierz efekty nie tylko poprzez testy, ale też obserwacją postaw, dzienniki refleksji i ewaluację społeczną.
- Szukaj partnerstw – zaproś lokalnych liderów, NGO, seniorów, osoby z doświadczeniem uchodźczym.

3.7 Podsumowanie

Praktykowanie solidarności w edukacji nie polega na jednorazowych gestach czy dodatkowych projektach. To długofalowy proces budowania kultury szkoły opartej na empatii, współodpowiedzialności i sprawiedliwości społecznej. Dobrze zaprojektowane działania, refleksyjna praca z uczniami, otwartość na różnorodność i zaangażowanie lokalne sprawiają, że solidarność przestaje być abstrakcyjną ideą, a staje się konkretnym doświadczeniem zmieniającym zarówno młodzież, jak i ich otoczenie.

Edukacja solidarnościowa uczy, że wszyscy jesteśmy częścią wspólnoty, a nasze działania, nawet te najmniejsze, mają znaczenie. W czasach polaryzacji, niepewności i kryzysów społecznych jest to jedna z najważniejszych lekcji, jaką szkoła może przekazać młodemu pokoleniu.

Budowanie miejsca opartego na solidarności to proces wymagający czasu, zaangażowania i odwagi. Ale to również proces, który daje głęboki sens pracy edukacyjnej i nadzieję na społeczeństwo bardziej sprawiedliwe, empatyczne i odporne wobec wyzwań współczesności.

ROZDZIAŁ 4:

IRLANDZKIE METODY WZMACNIANIA SOLIDARNOŚCI SPOŁECZNEJ

4.1 Wprowadzenie do kontekstu irlandzkiego

Irlandia, kraj o bogatej historii migracji i społecznych przemian, opracowała innowacyjne podejścia do budowania solidarności społecznej wśród młodzieży. W odpowiedzi na wyzwania związane z rasizmem, wykluczeniem oraz uprzedzeniami wobec grup mniejszościowych organizacje młodzieżowe, szkoły i instytucje społeczne wdrażają programy, które mają na celu kształtowanie empatii, współodpowiedzialności i zaangażowania obywatelskiego.

Solidarność społeczna jest tu rozumiana nie tylko jako wartość, ale jako aktywna postawa społeczna, wspierana poprzez działania edukacyjne, projekty środowiskowe i wspólnotowe inicjatywy. Programy te są realizowane w szkołach i centrach młodzieżowych m.in. w Dublinie, Limerick i Cork, promując kulturę współpracy, włączania i dialogu.

4.2 Trzy kluczowe komponenty Metody Solidarności Społecznej

Na gruncie irlandzkim wykrystalizowały się trzy główne obszary działań opartych na Metodzie Solidarności Społecznej:

1

Wczesna diagnoza i działania prewencyjne wobec uprzedzeń

Celem tej metody jest identyfikacja potencjalnych sytuacji, w których mogą wystąpić akty nietolerancji lub wykluczenia (np. mowa nienawiści, stereotypy wobec migrantów). Zamiast karania młodych ludzi za „problematiczne zachowania”, stosuje się działania wychowawcze i edukacyjne:

- **W szkołach:** warsztaty na temat stereotypów i różnorodności prowadzone przez rówieśników oraz pedagogów międzykulturowych.
- **W centrach młodzieżowych:** sesje storytellingowe z udziałem osób z doświadczeniem migracyjnym.
- **Na poziomie lokalnym:** organizacje takie jak Youthreach realizują prewencyjne działania edukacyjne łączące młodzież z różnych środowisk.

Jak wdrożyć to u siebie?

- Obserwuj zachowania młodzieży, które mogą świadczyć o uprzedzeniach.
- Wspieraj liderów rówieśniczych w działaniach na rzecz równości i empatii.
- Nawiąż współpracę z organizacjami, które specjalizują się w edukacji antydyskryminacyjnej.

2

Korekcyjne programy wspólnotowe i budowanie odpowiedzialności

Gdy wykluczenie lub dyskryminacja już wystąpiły, stosuje się działania naprawcze często w formie projektów społecznych i mediacji rówieśniczej:

- Programy kręgów sprawiedliwości naprawczej, gdzie młodzież może wziąć odpowiedzialność za swoje działania wobec grup mniejszościowych.
- Mentoring rówieśniczy – łączenie młodych ludzi o różnych doświadczeniach w celu przepracowania uprzedzeń.
- Projekty społeczne (np. wspólna renowacja przestrzeni miejskich, kampanie społeczne).

Jak wdrożyć to u siebie?

- Stwórz bezpieczne i wspierające środowisko do rozmów na trudne tematy związane z wykluczeniem i uprzedzeniami.
- Buduj relacje naprawcze pomiędzy młodzieżą a osobami doświadczającymi wykluczenia poprzez dialog, współpracę i działania grupowe.
- Angażuj młodzież w działania społecznie odpowiedzialne, które rozwijają empatię i poczucie wspólnoty.

3

Projekty partycypacyjne i integracyjne budujące solidarność

Kluczowym elementem metody jest wspólne działanie na rzecz dobra wspólnego. Uczestnicy uczą się współpracy i wzajemnego wsparcia:

- Wspólne wydarzenia: festiwale międzykulturowe, ligii sportowe łączące młodzież z różnych środowisk.
- Inicjatywy społeczne: projekty przedsiębiorczości społecznej, działania wolontariackie.
- Działania edukacyjne: przygotowanie kampanii informacyjnych na temat wykluczenia społecznego i sposobów przeciwdziałania.

Jak wdrożyć to u siebie?

- Zidentyfikuj potrzeby lokalne, które mogą stać się punktem wyjścia do wspólnego działania.
- Zaangażuj młodzież w planowanie i realizację projektu, aby wzmacniać ich sprawczość.
- Zaplanuj sposób mierzenia wpływu projektu na relacje i spójność w lokalnej społeczności.

4.3 Metoda Solidarności Społecznej jako model systemowy

Irlandzki model działania opiera się na systemowym podejściu, które łączy edukację formalną, nieformalną i środowiskową. Kluczowe założenia to:

- Budowanie mostów między szkołami, organizacjami młodzieżowymi a społecznościami lokalnymi.
- Rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich poprzez naukę przez działanie.
- Praca z wartościami: empatia, sprawiedliwość społeczna, odpowiedzialność.

Metoda ta znajduje zastosowanie w różnych środowiskach: szkołach, organizacjach pozarządowych, centrach edukacji dorosłych. Dzięki swojej elastyczności, może być dopasowana do kontekstu kulturowego, zasobów lokalnych i specyficznych potrzeb grupy.

4.4 Wnioski i znaczenie dla Europy

Metoda Solidarności Społecznej doskonale wpisuje się w priorytety europejskie:

- **Strategia UE na rzecz młodzieży (2019–2027)** – wzmacnianie partycypacji, równości i aktywności obywatelskiej.
- **Korpus Solidarności UE** – wolontariat i działania społeczne jako forma edukacji nieformalnej.
- **Edukacja obywatelska i międzykulturowa** – wspieranie nauczycieli i edukatorów w tworzeniu włączających programów.
- **Wartości Karty Praw Podstawowych UE** – promowanie godności, równości i poszanowania różnorodności.

Irlandzki model pokazuje, jak ważne jest łączenie teorii z praktyką – angażowanie młodzieży nie tylko w dyskusje, ale także w działania na rzecz społeczności.

Przenosząc tę metodę na grunt innych krajów europejskich, możliwe jest tworzenie silnych, zintegrowanych społeczności młodzieżowych, opartych na współpracy, solidarności i wspólnym działaniu na rzecz sprawiedliwości społecznej.

ROZDZIAŁ 5:

SOLIDARNOŚĆ WOBEC MŁODZIEŻY Z DOŚWIADCZENIEM MIGRACYJNYM I UCHODŹCZYM

5.1 Migracje jako wyzwanie i szansa dla wspólnoty szkolnej

Rosnąca liczba młodzieży z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym jest faktem, który wymaga nie tylko reakcji organizacyjnej, ale przede wszystkim solidarnościowej odpowiedzi. Solidarność w tym kontekście oznacza coś więcej niż integrację, to tworzenie wspólnej przestrzeni, w której każdy młody człowiek, niezależnie od historii migracyjnej, może współtworzyć życie społeczne i edukacyjne.

Młodzież z doświadczeniem migracji jest grupą zróżnicowaną. Niektórzy przyjechali z rodzicami w poszukiwaniu lepszego życia, inni uciekli przed przemocą, wojną czy prześladowaniami. Niektórzy urodzili się już w danym kraju, ale są postrzegani jako „inni”. Wspólnym mianownikiem dla wielu z nich jest doświadczenie przejścia, zmiany, często także utraconego poczucia bezpieczeństwa.

Warto patrzeć na tą młodzież nie tylko przez pryzmat deficytów (brak języka, trudności adaptacyjne), ale również potencjałów: znajomości wielu języków, zdolności adaptacyjnych, siły psychicznej, kompetencji międzykulturowych. Społecznie solidarne miejsce to takie, które widzi i rozwija te zasoby z uważnością i szacunkiem dla historii każdego z osobna.

5.2 Wspieranie przez solidarność – potrzeby i dobre praktyki

Aby edukacja była przestrzenią wspólnoty, musi opierać się na świadomym działaniu. Oto kluczowe obszary wspierania młodzieży z doświadczeniem migracyjnym, realizowane w duchu solidarności:

- **Bezpieczna obecność**

Nie chodzi tylko o formalne przyjęcie osoby do społeczności, ale o realne włączenie, czyli powitanie, przedstawienie, pokazanie zasad, zaproszenie do wspólnych działań.

- **Wsparcie językowe**

Solidarna społeczność nie oczekuje od nowego członka natychmiastowej perfekcji językowej. Umożliwia komunikację poprzez tłumaczenia, wsparcie rówieśników, pozwolenie na korzystanie z ojczystego języka w fazie adaptacji.

- **Dialog międzykulturowy**

Zrozumienie różnic kulturowych i akceptacja dla nich to warunek budowania wspólnoty. Wspierajmy nauczycieli i uczniów w rozwijaniu gotowości międzykulturowej.

- **Współodpowiedzialność zamiast opieki**

Pomagajmy z szacunkiem dając każdemu przestrzeń do samodzielności, decyzji, błędów. To wyraz solidarności opartej na partnerstwie, a nie paternalizmie.

- **Włączanie rodzin**

Rodziny młodzieży z doświadczeniem migracji często są pomijane. A przecież wspólnota nie kończy się na klasie czy grupie, sięga dalej. Warto zaprosić rodziców do współtworzenia wydarzeń, spotkań, poradników.

5.3 Solidarność w działaniu – ćwiczenia i praktyki

Ćwiczenie 1

”Nasze wspólne miejsce”

Cel: Budowanie poczucia przynależności w klasie/grupie.

Przebieg:

Uczniowie przygotowują mapę placówki edukacyjnej jako przestrzeni wspólnej. Zaznaczają miejsca, które są „nasze” (przyjazne, otwarte, gdzie można być sobą). Potem zaznaczają miejsca, które wymagają zmiany (np. „tu nikt z nami nie rozmawia”, „tu boimy się mówić po swojemu”).

Efekt:

Młodzież odkrywa, że wspólnota to nie tylko przestrzeń fizyczna – to relacje, zasady, codzienna komunikacja.

”Nasze wspólne miejsce”

W jednej z warszawskich szkół podstawowych utworzono „Grupę Wsparcia dla Nowych Uczniów” złożoną z uczniów i uczennic starszych klas.

Ich zadaniem było wspieranie rówieśników z doświadczeniem migracyjnym w pierwszych tygodniach nauki: oprowadzanie, pomoc językowa, towarzyszenie na przerwach.

Efekt:

Nowi uczniowie szybciej się adaptowali, czuli się „zauważeni”, a uczniowie z grupy wsparcia deklarowali większą otwartość i zrozumienie dla odmienności kulturowej.

Wskazówki do wdrożenia:

- Powołanie takiej grupy może być częścią samorządu szkolnego.
- Warto przeszkolić liderów z komunikacji i uważności międzykulturowej.
- Działanie może być wspierane przez nauczycieli, ale inicjatywa powinna należeć do uczniów.

5.4 Gotowość międzykulturowa jako codzienna praktyka solidarności

Codzienna gotowość do solidarności z młodzieżą z doświadczeniem migracyjnym to nie program, a nawyk działania obecny w przerwach, na lekcji, w relacji.

To m.in.:

- Zadanie pytania: „Czy wszystko jest dla Ciebie jasne?” – zamiast zakładania, że tak.
- Włączenie perspektywy migracyjnej do treści zajęć np. omawiając współczesną historię Europy.
- Uwzględnienie świąt, języków, tradycji różnych grup nie jako ciekawostki, ale jako równoprawny element kultury szkoły.

Solidarność w tym ujęciu to nie pomoc „innym” to budowanie wspólnoty, do której każdy ma prawo należeć.

5.5 Podsumowanie – solidarność jako fundament wspólnoty różnorodnej

Placówka edukacyjna to nie tylko miejsce nauki – to laboratorium społeczeństwa. A społeczeństwo, które ma być sprawiedliwe i odporne, musi opierać się na solidarności uwzględniającej różnorodność.

Wobec młodzieży z doświadczeniem migracyjnym solidarność to nie tylko reakcja na trudność, ale świadoma decyzja o wspólnym budowaniu przestrzeni otwartej, bezpiecznej, pełnej nadziei. Edukatorzy mają tu do odegrania kluczową rolę nie jako „rozwiązujący problemy”, ale jako twórcy codzienności, w której różnorodność jest wartością, a nie przeszkodą.

ROZDZIAŁ 6:

ROZWÓJ EDUKATORÓW I TWORZENIE KULTURY SOLIDARNOŚCI W EDUKACJI

6.1 Edukator jako lider solidarności – rola i wyzwania

Wspieranie solidarności społecznej wśród młodzieży nie jest możliwe bez zaangażowanych i świadomych edukatorów. Nauczyciele, wychowawcy, trenerzy czy animatorzy pełnią nie tylko funkcję dydaktyczną, są również przewodnikami po wartościach, osobami, które modelują relacje społeczne i budują klimat grupy. Ich gotowość do refleksji, uważności i współpracy ma kluczowe znaczenie dla tego, czy solidarność stanie się realnym doświadczeniem edukacyjnym.

Praca edukatora w tym obszarze to nieustanny rozwój. Wymaga odwagi do zadawania sobie pytań:

- Czy dostrzegam mechanizmy wykluczenia w mojej grupie?
- Jakie wzorce przekazuję: świadomie lub nieświadomie?
- W jaki sposób reaguję na sytuacje nierówności lub obojętności?

Solidarność w edukacji zaczyna się od świadomości roli i gotowości do bycia częścią zmiany, nie tylko jej komentatorem.

6.2 Budowanie kultury solidarności w zespole edukacyjnym

Wzmacnianie solidarności społecznej wśród młodzieży nie może opierać się wyłącznie na działaniach jednostkowych. Potrzebna jest wspólna kultura pracy zespołu edukacyjnego oparta na współodpowiedzialności, dialogu i wspólnym projektowaniu procesów wychowawczych.

Elementy kultury solidarności w szkole/instytucji:

- Wspólne ustalanie zasad reagowania na przemoc, wykluczenie i izolację.
- Dzielenie się dobrymi praktykami, np. w ramach „banku działań solidarnościowych”.
- Tworzenie przestrzeni do refleksji: kręgi edukatorów, mentoring, spotkania interdyscyplinarne.
- Planowanie działań projektowych z udziałem całej społeczności – młodzieży, rodziców, partnerów lokalnych.

Ważne jest, by edukatorzy nie zostali sami z odpowiedzialnością za „wprowadzanie wartości”. Solidarność to zadanie wspólnotowe, także w zespole pedagogicznym.

6.3 Narzędzia wspierające rozwój osobisty edukatorów

W pracy nad solidarnością przydatne są narzędzia, które pomagają edukatorom rozwijać refleksję, kompetencje społeczne i świadomość systemową. Poniżej wybrane propozycje:

Narzędzie	Funkcja	Przykładowe zastosowanie
Dziennik refleksyjny	Rozwijanie świadomości własnych działań i postaw	Notatki po zajęciach: „Co się wydarzyło?”, „Jakie wartości były obecne?”, „Co mogę poprawić?” (Wzór kart refleksji w załącznikach)
Krąg edukatorów	Wzmacnianie relacji i uczenie się od siebie	Spotkania raz w miesiącu: jedna osoba dzieli się praktyką, reszta reaguje pytaniami
Superwizja międzyinstytucjonalna	Pogłębianie refleksji nad przypadkami trudnymi	Analiza sytuacji trudnych z zachowaniem zasad poufności i szacunku
Samooceń solidarnościowa	Rozpoznanie mocnych stron i obszarów rozwoju	Ankieta: „Jak reaguję na sytuacje wykluczenia?”, „Czy dostrzegam nierówności?”, „Czy zapraszam do współdecydowania?”

6.4 Warsztat dla edukatorów: „Solidarność jako praktyka”

Propozycja prostego warsztatu dla zespołu edukatorów do realizacji np. podczas rady pedagogicznej, dnia szkoleniowego lub spotkania sieci współpracy.

Cel: Pogłębienie zrozumienia, czym jest solidarność społeczna w kontekście edukacji, i jak ją rozwijać w codziennej praktyce.

1

Wprowadzenie:

- Mini wykład lub film o solidarności społecznej (np. fragment kampanii społecznej).
- Runda otwierająca: „Co dla mnie oznacza solidarność?”.

Ćwiczenie: „Mapa wyzwań”

- Grupy tworzą mapę sytuacji, które wymagają solidarności w ich środowisku (np. samotność młodzieży, bieda, napięcia rówieśnicze)
- Następnie generują propozycje działań.

2

3

Praca refleksyjna: „Gdyby solidarność była naszą zasadą...”

Uczestnicy kończą zdania: „W naszej bardziej solidarnej grupie...”, „Chciał(a)bym, żeby...”, „Potrzebujemy...”

Podsumowanie i planowanie:

- Ustalenie jednego działania, które każdy edukator wdroży w nadchodzącym miesiącu.
- Wymiana kontaktów, zaproszenie do dalszej współpracy.

4

Wytyczne dla edukatora

Co wynika z poradnika?

1.

Solidarność społeczna to nie jednorazowe działanie, ale postawa i proces.

Budowanie jej wymaga czasu, konsekwencji i wspólnotowego zaangażowania – zarówno młodzieży, jak i edukatorów.

2.

Edukacja solidarnościowa zaczyna się od codzienności.

Nie musi być spektakularna, może polegać na uważnym słuchaniu, współdecydowaniu, zauważaniu potrzeb, reagowaniu na wykluczenie.

3.

Solidarność ma wiele wymiarów:

od relacji między młodzieżą, przez współpracę międzypokoleniową, po działania proekologiczne i globalne.

4.

Młodzież potrzebuje przestrzeni do współtworzenia, nie tylko uczestniczenia.

Największy wpływ mają działania, w których młodzi ludzie mogą zaprojektować, wdrożyć i ocenić inicjatywy razem z dorosłymi.

5.

Systemowe podejście wzmacnia skuteczność.

Solidarność nie może być dodatkiem do programu, powinna przenikać kulturę szkoły, organizacji czy społeczności edukacyjnej.

Rekomendacje dla edukatorów

- **Uznaj swoje działania za ważne.** Codzienne gesty solidarności w grupie mają moc kształtowania postaw na całe życie.
- **Dbaj o własne zasoby.** Refleksja, wsparcie zespołowe i rozwój zawodowy to nie przywilej, ale warunek dobrej pracy.
- **Angażuj młodzież we współdecydowanie.** Pytaj o ich zdanie, potrzeby, pomysły. Nie tylko w projektach, ale także w sprawach codziennych.
- **Wprowadzaj wartości do języka codziennego.** Mów: „Jesteśmy grupą, w której się wspieramy”, „Tu nikt nie zostaje sam”, „Każdy głos ma znaczenie”.

Rekomendacje dla instytucji

- **Zadbaj o przestrzeń dla solidarności.** Zaplanuj działania, które promują wzajemność, współodpowiedzialność i zaangażowanie.
- **Wspieraj zespoły nauczycielskie.** Ułatwiał wymianę praktyk, organizuj wspólne szkolenia, dbaj o kulturę pracy zespołowej.
- **Współpracuj z partnerami lokalnymi.** Włącz NGO, rodziców, instytucje kultury. Solidarność buduje się wspólnie.
- **Uwzględniaj tematykę solidarności w strategiach rozwoju.** To nie tylko edukacja obywatelska to fundament nowoczesnej i odpornej szkoły.

BIBLIOGRAFIA

1. Autpost Academy. (2023). Method 1: Social Solidarity [materiał edukacyjny w ramach projektu EU Youth Workers Alliance].
2. Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a Critically Reflective Teacher*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Council of Europe. (2016). *Competences for Democratic Culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Strasbourg: Council of Europe.
4. Council of Europe. (2018). *Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC)*. Strasbourg: CoE Publishing.
5. Council of the European Union. (2000). *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Official Journal of the European Communities.
6. Durkheim, É. (2008). *O podziale pracy społecznej*. Warszawa: PWN. (oryg. wyd. 1893)
7. European Commission. (2017). *Language Teaching and Learning in Multilingual Classrooms*. Brussels: Publications Office of the European Union.
8. European Commission. (2018). *EU Youth Strategy (2019–2027)*. Retrieved from <https://youth.europa.eu>
9. European Commission. (2022). *European Solidarity Corps Guide*. Retrieved from <https://europa.eu/youth/solidarity>
10. Freire, P. (2006). *Pedagogika ucisnionych* (tłum. M. Rabij). Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
11. Grzymała-Moszczyńska, H. (red.) (2011). *Gość/inność. Jak pomagać dzieciom z doświadczeniem migracji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
12. Kaczmarek, Ł. (2021). *Młodzież z doświadczeniem migracji w polskiej szkole: między wyzwaniem a zasobem*. Warszawa: Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
13. Kozakiewicz, M. (2013). *Nauczyciel jako lider zmiany społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo FRSE.
14. Krajewski, J. (2014). *Edukacja obywatelska i społeczna młodzieży. Modele i praktyki europejskie*. Kraków: Impuls.
15. Mezirow, J. (2000). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey-Bass.
16. OECD. (2018). *The Resilience of Students with an Immigrant Background*. Paris: OECD Publishing.
17. OECD. (2022). *Teaching as a Knowledge Profession: Studying Pedagogical Knowledge across Education Systems*. Paris: OECD Publishing.

18. Rodríguez-Izquierdo, R. M. (2018). Intercultural Competence and Education of Refugee Youth: Challenges and Responses. *Intercultural Education*, 29(5–6), 635–652.

19. Souto-Manning, M. (2016). *Multicultural Teaching in the Early Childhood Classroom: Approaches, Strategies, and Tools*. New York: Teachers College Press.

20. UNESCO. (2019). *Framework for Educators: Transformative Education for Sustainable Development and Global Citizenship*. Paris: UNESCO.

21. UNHCR. (2021). *Teaching About Refugees: Guidance on working with refugee children in schools*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.

ZAŁĄCZNIK 1:

KARTA REFLEKSJI UCZNIĄ

Wypełnij tę kartę po zakończeniu zajęć lub działań projektowych. Zatrzymaj się na chwilę i zastanów nad swoim doświadczeniem.

1. Co wydarzyło się podczas dzisiejszych zajęć?

(Opisz najważniejsze momenty, tematy, sytuacje, które zapamiętałeś/aś)

---

2. Jakie emocje mi towarzyszyły?

(Zaznacz lub nazwij uczucia, które się pojawiły – pozytywne i trudne)

---

3. Czego się nauczyłem/am o sobie? O innych?

(Zastanów się, co odkryłeś/aś dzięki tym zajęciom – w sobie lub w relacjach z innymi)

---

4. Co mnie zaskoczyło?

(Czy coś było dla Ciebie nowe, nieoczekiwane, inspirujące?)

---

5. Co chciał(a)bym zrobić inaczej następnym razem?

(Może coś, co możesz poprawić, spróbować inaczej podejść, powiedzieć?)

---

6. Jakie działania solidarnościowe mogę podjąć po zajęciach?

(Pomyśl o konkretnych gestach lub działaniach, które możesz zrealizować w swoim otoczeniu)

ZAŁĄCZNIK 2:

KARTY RÓL DO ĆWICZENIA „KTO TU MA TRUDNIEJ?”

Instrukcja dla prowadzącego i uczestników

To ćwiczenie ma na celu rozwijanie empatii oraz zrozumienia różnic w dostępie do praw, usług i możliwości życiowych w zależności od sytuacji społecznej danej osoby. Uczestnicy wcielają się w różne role i reagują na opisy sytuacji życiowych z perspektywy swojej postaci.

Przebieg:

- 1** Każdy uczestnik losuje lub otrzymuje jedną kartę z opisem postaci.
- 2** Prowadzący odczytuje kolejne sytuacje życiowe.
- 3** Po każdej sytuacji uczestnicy zastanawiają się, czy ich postać poradziłaby sobie w tej sytuacji łatwo, trudno czy bardzo trudno.
- 4** Uczestnicy ustawiają się w linii (lub robią krok do przodu/tyłu), tworząc "symulację dystansu społecznego" kto w danej sytuacji byłby najbliżej lub najdalej od pełnego udziału.

KARTY POSTACI

Dziecko uchodźcze (wiek: 12 lat)

- *Dopiero uczy się języka polskiego.*
- *Mieszka w ośrodku z rodziną.*
- *Nie zna dobrze miasta i zasad życia w Polsce.*

Osoba z niepełnosprawnością ruchową (wiek: 28 lat)

- *Porusza się na wózku.*
- *Samodzielna, ale potrzebuje dostępu do miejsc bez barier.*
- *Często napotyka problemy z transportem i dostępnością usług.*

Senior (wiek: 76 lat)

- *Mieszka sam.*
- *Cierpi na problemy ze słuchem i wzrokiem.*
- *Nie korzysta z internetu, nie ma smartfona.*

Matka samotnie wychowująca dziecko (wiek: 35 lat)

- *Pracuje na pół etatu.*
- *Ma trudności finansowe.*
- *Brakuje jej czasu i wsparcia w opiece nad dzieckiem.*

Osoba LGBT+ (wiek: 19 lat)

- *Otwarta na swoją tożsamość, ale doświadcza dyskryminacji w szkole.*
- *Mieszka z rodziną, przez którą nie jest akceptowana.*

Osoba pracująca na umowie śmieciowej (wiek: 30 lat)

- *Bez prawa do płatnego urlopu czy zwolnienia lekarskiego.*
- *Nie ma stałego dochodu ani zabezpieczeń społecznych.*

Osoba z doświadczeniem bezdomności (wiek: 45 lat)

- *Obecnie mieszka w schronisku.*
- *Nie ma dokumentów ani dostępu do konta bankowego.*
- *Trudności w uzyskaniu pracy i opieki zdrowotnej.*

Uczeń z małej miejscowości (wiek: 17 lat)

- *Dojeżdża do szkoły ponad godzinę dziennie.*
- *Brak dostępu do korepetycji i zajęć dodatkowych oraz ograniczony dostęp do internetu.*

Lista sytuacji życiowych do odczytania

1. Wizyta w urzędzie w celu załatwienia dokumentów.
2. Znalezienie pracy lub odbycie rozmowy rekrutacyjnej.
3. Rejestracja do lekarza przez internet.
4. Uczestnictwo w wydarzeniu kulturalnym (np. kino, teatr).
5. Znalezienie mieszkania na wynajem.
6. Korzystanie z komunikacji miejskiej.
7. Zgłoszenie problemu do administracji lub policji.
8. Załatwienie sprawy bankowej.
9. Zdalne nauczanie lub udział w kursie online.
10. Przystąpienie do egzaminu lub rekrutacji szkolnej/studenckiej.

ZAŁĄCZNIK 3:

FORMULARZ DO ĆWICZENIA „GDYBY TO BYŁ MÓJ PROBLEM...”

Opis ćwiczenia:

Uczestnicy losują jeden z problemów społecznych i próbują wymyślić realne rozwiązania z różnych perspektyw: osobistej, zespołowej oraz na bazie inspiracji z działań innych ludzi lub instytucji.

Opisy problemów:

1

Hejt i przemoc słowna w internecie

W komentarzach pod zdjęciem ucznia pojawiają się obraźliwe wpisy dotyczące jego wyglądu. Nauczyciele nie reagują, a rówieśnicy milczą lub udają, że to "żart".

2

Brak dostępu do edukacji dla dzieci z ubogich rodzin

Niektóre dzieci nie mają pieniędzy na podręczniki, komputer czy korepetycje. Czują się gorsi i wypadają z nauki, bo nie nadążają za resztą klasy.

3

Młodzież LGBT+ nie czuje się bezpiecznie w szkole

Uczeń jest osobą nieheteronormatywną i od tej pory doświadcza wykluczenia. Nauczyciele nie wiedzą, jak zareagować, a dyrekcja ignoruje temat.

4

Osoby starsze są wykluczane z życia społecznego

Wielu seniorów nie ma dostępu do internetu i nie może korzystać z usług czy informacji online. Czują się samotni, bo rodzina i społeczeństwo o nich zapomina.

5

Brak miejsc do spędzania czasu wolnego dla młodych ludzi

W małym mieście nie ma otwartych przestrzeni dla młodzieży – brakuje klubów, sal, bezpiecznych miejsc do spotkań. Młodzi są przeganiani z osiedli i skwerów.

6

Utrudnienia architektoniczne dla osób z niepełnosprawnościami

Szkoła nie ma windy ani podjazdów. Osoby na wózku nie mogą uczestniczyć w zajęciach w innych klasach ani iść z innymi do kina czy kawiarni.

7

Ubóstwo menstruacyjne / brak dostępu do środków higienicznych

Niektóre uczennice opuszczają lekcje, bo nie stać je na podpaski czy tampony. W szkole nie ma darmowych produktów ani wsparcia.

8

Brak dostępu do pomocy psychologicznej

Uczeń przeżywa kryzys, ale w szkole nie ma psychologa, albo dostęp do niego to 10 minut raz w miesiącu. Rodzice nie mogą zapewnić prywatnej opieki.

9

Osoby z doświadczeniem migracji czują się wyobcowane

Nowy uczeń z Ukrainy nie zna dobrze języka i nie rozumie systemu szkolnego. Jest pomijany w rozmowach i traktowany z dystansem przez klasę.

10

Samotność wśród młodzieży i brak realnych przyjaciół

Wielu uczniów czuje, że nie ma z kim pogadać. Rozmowy są powierzchowne, a relacje oparte na presji bycia „cool” w social mediach.

11

Brak szacunku wobec osób wykonujących „niewidzialne” zawody

Sprzątaczką w placówce codziennie sprząta sale, ale nikt się z nią nie wita. Niektórzy uczniowie traktują ją z lekceważeniem lub nawet wyśmiewają.

12

Stereotypy płciowe ograniczające możliwości dziewczyn i chłopców

Dziewczyny są zniechęcane do nauki przedmiotów ścisłych, a chłopcy nie mogą wybrać tańca czy opieki nad dziećmi bez komentarzy „to niemęskie”.

13

Brak świadomości ekologicznej i skutków zmian klimatu

Młodzież nie wie, jaki wpływ mają ich codzienne wybory (np. transport, jedzenie, odpady) na planetę. W szkole temat klimatu jest traktowany marginalnie.

14

Dyskryminacja religijna lub rasowa w miejscu publicznym

Młoda muzułmanka w chustce zostaje wyśmiana w autobusie. Nikt nie reaguje – ani pasażerowie, ani kierowca, który widzi całą sytuację.

15

Przymuszanie do uczestnictwa w działaniach, z którymi młodzież się nie zgadza

Uczniowie są zobowiązani do udziału w szkolnym apelu o charakterze politycznym lub religijnym, mimo że nie podzielają jego przesłania.

16

Brak równego dostępu do zajęć dodatkowych i wycieczek

Niektórzy uczniowie nie jeżdżą na wycieczki, bo ich rodziny nie mogą zapłacić. W klasie nikt o tym nie rozmawia – to temat tabu.

17

Wysokie ceny biletów komunikacji miejskiej dla uczniów

Uczeń codziennie dojeżdża do szkoły i wydaje znaczną część kieszonkowego na bilety. Gdy zapomni legitymacji, grozi mu kara finansowa.

18

Brak wsparcia dla dzieci i młodzieży z rodzin przemocowych

Uczeń przychodzi smutny i wycofany, ale nikt nie pyta dlaczego. Nie ma zaufania do dorosłych i nie wie, gdzie szukać pomocy.

19

Upředzenia wobec osób w kryzysie bezdomności

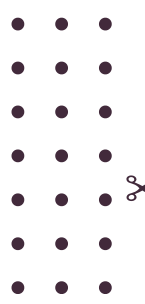
Ludzie mijają bezdomnych bez słowa, nie patrząc im w oczy. Często słyszą, że „sami są sobie winni”, niezależnie od przyczyny ich sytuacji.

20

Brak możliwości realnego wpływu młodzieży na decyzje w szkole lub gminie

Młodzi mają wiele pomysłów, ale nikt ich nie słucha. Samorząd szkolny nie ma realnych uprawnień, a głos młodzieży traktowany jest symbolicznie.

Mój pomysł (indywidualny):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pomysł grupowy (wypracowany z innymi uczestnikami):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Inspiracja z działań innych (organizacje, osoby, kampanie, wydarzenia):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Podsumowanie: „Czego się nauczyliśmy?”

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZAŁĄCZNIK 4:

SAMOOCENA SOLIDARNOŚCIOWA DLA EDUKATORA

Cel:

Ten arkusz służy do refleksji nad własną praktyką edukacyjną z perspektywy solidarności społecznej. Można go wypełniać indywidualnie lub w gronie współpracowników, np. podczas rady pedagogicznej czy warsztatu.

Pytania refleksyjne:

Jakie sytuacje wykluczenia lub niesprawiedliwości zauważyłem/am ostatnio wśród młodzieży lub w szkole/organizacji?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Czy i jak umożliwiłbym młodzieży współdecydowanie o tym, co i jak robimy?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

W jakich sytuacjach okazuję solidarność jako edukator/edukatorka?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Co chciał(a)bym poprawić lub rozwijać w moim podejściu do pracy z młodzieżą w duchu solidarności społecznej?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pomysły na dalsze kroki / działania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

